

HAMK

Häme University
of Applied Sciences

Tämä on rinnakkaisallenne alkuperäisestä artikkelista /
This is a self-archived version of the original article.

Version: Publisher's version

Käytä viittauksessa alkuperäistä lähdettä: /

To cite this article please use the original version:

Michelson, A., Heinonen, M. & Kinnanen, H. (2024).
Mårbacka, mutti ja metsäsuomalaiset. *Maatiainen*, (4),
28-31.

ANNIKA MICHELSON

ANNIKA MICHELSON

↑ *Finnskogarnan lippu.*

➔ *Selma Lagerlöfin Mårbacka.*

Maatiaismatkaa metsäsuomalaisien maille Värmlantiin Ruotsin ja Norjan raja-alueelle suunniteltiin kesäksi 2022, mutta se peruuntui koronapandemian vuoksi. Matkaseurueessa oli reilu 20 maatiaisista ja kulttuurihistoriasta kiinnostunutta, myös usea Maatiainen ry:n jäsen.

Mårbacka, mutti ja metsäsuomalaiset

TEKSTI: ANNIKA MICHELSON, Hämeen ammattikorkeakoulu;
MAARIT HEINONEN, Luonnonvarakeskus;
HILMA KINNANEN, Maatiainen ry:n jäsen

Menomatalla vierailtiin kirjailija Salme Lagerlöfin kotimuseossa Mårbackassa ja Norrtälje Naturcentrumissa. Paluumatkalla talkkunajauhomyllyssä Stöpaforssvarnissa saatiin ostaa suomalaismetsien talkkunaa kotiin viemisiksi. Majapaikkamme oli Torsbyn kunnassa Mattilassa, josta käsin teimme retkiä lähiympäristöön. Lekvattnetin alueella tutustuttiin Karmenkynnan ulkoilmamuseoon ja metsäsuomalaiorppaan Ritämäkeen. Vierailimme myös Norjan puolella metsäsuomalaisien muistomerkillä, Minnesstenen Rantala, ja metsäsuomalaisien museossa Svullryassa.

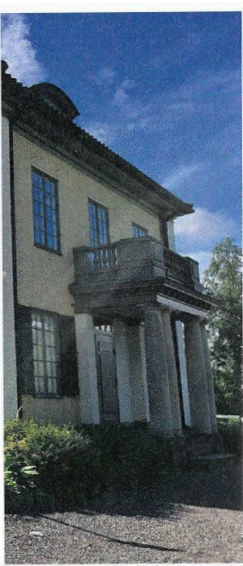

ANNIKA MICHELSON

Selma Lagerlöfin Mårbacka

Lämpimän vaaleanpunaisena kukkiva 'Mårbacka'-pelargoni on yksi suosituimmista vanhoista kotipelargoneista. Se on saanut nimensä kirjailija Selma Lagerlöfin (1858–1940) kotitalon Mårbackan mukaan. Kartano sijaitsee Sunnen kunnassa Värmlannin läänissä. Lagerlöf asui lapsuudenkodissaan ensin 24-vuoti-

← *Mårbackan pelargonit.*

ANNIKA MICHELSON

aaaksi asti. Talosta jouduttiin luopumaan, kun hänen isänsä kuoli vuonna 1885. Selma osti talon vuonna 1907 ja pystyi maksamaan ja kunnostamaan sen kolmikerroksiseksi vuonna 1909 saamallaan kirjallisuuden Nobel-palkinnolla. Lagerlöf asui siellä kuolemaansa asti.

'Märbacka'-pelargonia esiintyy ympäri Ruotsia. Märbackan kartanon puutarhuri on yrittänyt löytää yhteyttä pelargonin ja Selma Lagerlöfin kodin välille. Alkujaan Selma ei kasvattanut tätä pelargonia, vaan keittiöapulainen, joka oli jakanut kasvia ystävättarelleen.

Ruotsissa monet yhdistävät vanhanaikaiset pelargonit sellaisiin, joita kuvataiteilija Carl Larsson (1853–1919) on akvarelleissaan kuvannut Lilla Hyttinä -kodissaan Sundbornissa Falunin ulkopuolella. Åbergin puutarha Öjassa Ystadin ulkopuolella myy 'Märbacka'-pelargonia nimellä 'Sundbornin Pelargoni'. Heidän pelargoninsa ovat peräisin kasvista, jonka Carl Larssonin tytär Kersti antoi yhdelle Sundbornin naapurille, Lena Drameus-Åbergin isoäidille. Ruotsin pelargoniharrastajat uskovat, että sama pelargoni on kasvanut sekä Sundbornissa että Märbackassa. Vuosisadan vaihteessa Selma Lagerlöf asui kymmenen vuotta ympäri vuoden Falunissa. Märbackan tilan ostamisen jälkeen hän jakoi aikansa Värmlannin ja Taalainmaan välillä. Sitten Selma Lagerlöf on luultavasti saanut Larssoneilta pistokkaan asuessaan Falunissa ennen Märbackan tilan ostamista.

Perinneruuat mutti ja talkkuna

Metsäsuomalaiset toivat alueelle viljajauhoihin pohjaavia ruokia, muttia ja talkkunaa. Mutti, jota kutsutaan myös nimillä nyrkipuuro, pepu, köpötes, tikkupuuro, tikkuhöyry ja äkkinäinen, valmistetaan keittämällä ohrajauhosta ja vedestä sekä maustetaan suolalla.

→ Söimme kaura- ja ohrajauhoista valmistettua muttia läskin, paistinrasvan ja puolukkahillon kera Skasendnessa, Gruen kunnassa.

→ Finnskogarna museossa Svulleryalla maitosiivilän pohjassa oli ristiä muistuttava kuvio. Tätä kuviota kutsutaan kannuksenpöyräksi tai pykäläristiksi (viroksi 'kaheksakand'). Virossa kuvio on yleinen käsityössä suojelemaan sielua ja kotia. Sen arvellaan olleen käytössä ennen kristinuskoa.

ANNIKA MICHELSON

Talkkuna on vanha tapa käsitellä viljaa siten, että siitä saadaan kauan säilyvä ja nopeasti valmistuva ruoka. Talkkunaa keitetään, paahdetaan ja kuivataan. Sitä on perinteisesti kuivatettu savusaunassa, joka antoi viljalle savuisen maun. Selma Lagerlöf perusti talkkunaa valmistavan yrityksen, koska hän oli vakuutunut kauran terveydestä ja halusi luoda työpaikkoja paikallisille. Selma söi aamiaiseksi talkkunavelliä kerman kera. Vuosina 1925–1935 Lagerlöfin Osakeyhtiö Aktsiebolaget Märbacka Havremjöl tuotti talkkunaa myyntinimellä 'Märbacka skrädmjöl'. Suurin osa kaurasadosta saatiin omalta maatilalta. Toiminta työllisti 12 henkilöä, jotka olivat enimmäkseen Märbackan henkilökunnan lapsia. Markkinointilauseena Lagerlöf kirjoitti "Ät havreskikt! Det är din plikt!" (Syö kaurasihtiä, se on sinun velvollisuutesi!)

Mutti resepti

3 dl vettä
6 dl ohrajauhoja tai ohra- ja kaurajauhoja
suolaa

Ripottele jauhot kiehuvaan veteen. Anna kiehua sekoittamatta noin kolme minuuttia, sen jälkeen voi sekoittaa. Tarjoa mutti voin tai läskin, paistirasvan ja puolukkahillon kanssa.

ANNIKA MICHELSON

Maailman 2024

aiset

attikorkeakoulu;

e Lagerlöfin ko-
Naturcentrumissa.
töpfungsvärnissa
i kotiin viemisik-
a Mattilassa, josta
svattnetin alueella
oon ja metsäsuone
ne myös Norjan
llä, Minnesstene
svullryassa.

erlöfin

vaaleanpunaisena
ärbacka'-pelargo-
osituimmista van-
argoneista. Se on
sä kirjailija Selma
858–1940) kotita-
1 mukaan. Kartano
en kunnassa Värm-
.. Lagerlöf asui lap-
aan ensin 24-vuoti-

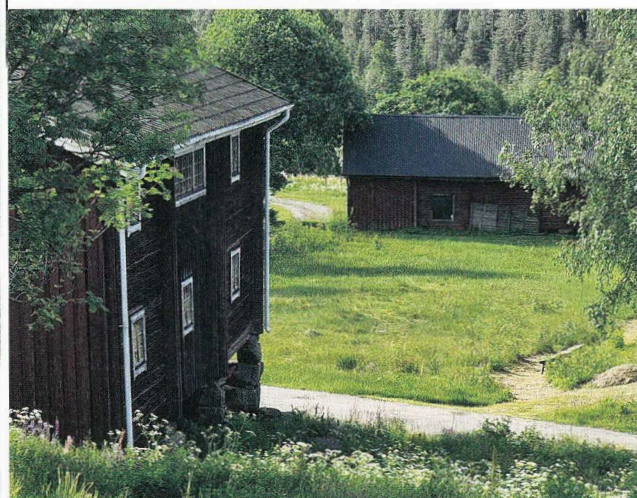
1 pelargonit.

ANNIKA MICHELSON

ANNIKA MICHELSON

ANNIKA MICHELSON

Juhoila

Metsäsuomalaisten vanhakantaisissa suomenkielisisä murteissa, jotka myöhemmin sekoittuivat ruotsin ja norjan kanssa, riitti paljon tutkittavaa kielentutkijoille. Tunnetuimpia alueella vierailleista kielentutkijoista olivat Carl Axel Gottlund (1796–1875) ja myöhemmin Lauri Kettunen (1885–1963), joka teki kahdeksan tutkimusmatkaa Värmlantiin, mm. useampi Juhoilaan.

Majapaikkamme Mattilan vieressä oli toinen metsäsuomalaisten asuincenttä, Juhoila. Alun perin tänne, Östmarkin pitäjän Mullikeärnään olivat veljekset Olof ja Hindrik Rämäinen raivanneet tilan ja rakentaneet tupansa 1640-luvulla. Paikka vaihtoi omistajaa useampaan otteeseen, kunnes sen perivät Erikssonin veljekset Matti ja Juho. Samalla paikka jaettiin: Matti sai yläosan, joka täten sai nimen Mattila ja Juho sai alaosan, siis nimeltään Juhola tai Juhoila, ja jonne hän rakensi oman savutupansa.

Mattilan isäntä esitteli meille yhtenä iltana uudennuutukaista savutupaa, joka oli rakennettu saman-

↑ Svullrya Finnskogsmuseet.

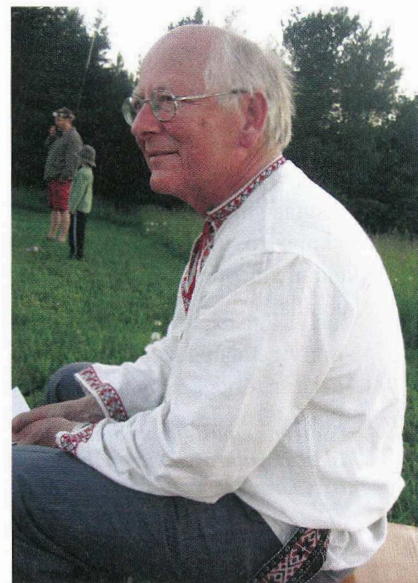
↖ Juhoilan maastoa.

← Mattila.

laisena palaneen tuvan tilalle, ja illan päätteeksi teimme kävelyretken viereiselle Juhoilan asuincentälle. Siellä nykyisin oleva savutupa oli rakennettu 1848 ja on kunnossa ja toimiva edelleen. Matkalla Juhoilaan ylitimme tien keskellä olevan laakakiven vai liekö peruskalliota, kiveen oli kaiverrettu heikosti näkyvä ristikuvio. Tästä rististä Virtaranta kertoo haastattelemansa Gustav Pålssonin kertoman tarinan:

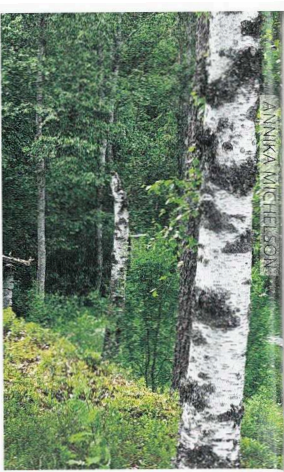
"Teällä Mattilassa ol' seittynen rulliikka. Se tek bjuuvas (puoskaroi) kaikkia lajia se akka, jotta ne ol' rentti (aivan) hätäntymään ne rannit (naapurit) sen kanssa.

Yhen kerran se telläs jotta se pölönen (piru) juoks tästä Mattilasta itään Juhoilaan ja meinas siinä, jotta se ois tehny jotain pahuutta niillen Juhoilassa.

ANNIKA MICHELSON

→ Per Martin Tvengsberg (1936–2019). Valokuva on otettu juhannusaaton 2009 Kiltsin kylässä Väike-Maarjan kunnassa Virossa.

smuseet.

a.

lan päätteeksi teim-
öilan asuinkentälle.
rakennettu 1848 ja
Matkalla Juhoilaan
akakiven vai liekö
ttu heikosti näkyvä
t kertoo haastattelen
n tarinan:

ynen rulliakka. Se
lajia se akka, jotta
än ne rannit (naa-

ölönen (piru) juoks
a meinas siinä, jot-
niillen Juhoilassa.

→ Juhoilan ristikivi.

Van se pölönen ei peässy ramillen. Neäs Juhoilassa luepuolella huoneijen (rakennuksen länsipuolella) ol' se ysö poaskiv, joka kulk ylttä tien. Niin ne Juhoilassa ol hakanna ristin keskikiveen, jossa se meinas ylttä. Van kun se pölönen tul siihen kiven luo ja äkkäs (huomasi) sitä ristiä, niin se ei peässy ylttä. Sen pit keännäitä (kääntyä) ja pölönen juoks luoteiseen (länteen) tänne Mullikeärnällen takaperin (takaisin). Ja se ulus (ulisi) ja ol' niin pahanakun pit männä takaperin ja ei päässy ylttä ristin.

Juureisruis - pieni rautainen jyvä

Virolainen kielentutkija Julius Mägiste (1900–1978) saapui Grue Finnskogarnin Tvengsbergetiin vuonna 1947 keräämään talon vanhimmilta tarinoita ja lauluja. Mägiste tarjosi perheen lapsille karamelleja. Se oli ensimmäinen kerta, kun 11-vuotias poika sai maistaa karamelliä. Tämä nuori poika oli Per Martin Tvengsberg (1936–2019), jonka nimeä kantaa metsäsuomalaisten perua oleva Tvengsberg juureisruis.

Metsäsuomalaisten kaskiviljelyn päätyttyä juureisruis unohtui, mutta itsekin metsäsuomalainen Per Martin Tvengsberg löysi rukiin siemeniä ja nosti sen jälleen esille. Juureisrukiista on Maatiaisen-lehdessä (x/20xx) Hannu Ahokkaan kirjoittama ansiokas artikkeli. Tätä ruista kutsuttiin myös kaskirukiiksi ja käännettynä ruotsin kielestä juhanusrukiiksi. Tvengsberg löysi purkaessaan vanhaa vilja-aittaa Norjassa 10 ruisjyvää, joista seitsemän jyvää iti. Ensimmäisen vuoden sato oli niin iso, että Tvengsberg laski saavansa puolesta siemenkilosta satoa 6,000 kg, mutta myöhemmin ruis antaa vuosi vuodelta vähemmän satoa. Syynä tähän on se, että ristipölytteinen ruis tarvitsee hieman toisen rukiin pölytystä pysyäkseen elinvoimaisena. Toistaiseksi ei ole tiedossa toista elävää juureisruista.

→ Mattilan omistaja Kurt Eide uudessa savupirtissä.

Toiveissa on, että sitä vielä löydettäisiin geenipanikissa säilyneistä ruisnäytteistä, joita ollaan lisäsviljelemässä Suomessa ja Ruotsissa.

Tvengsberg juureisruis on vuonna 2012 rekisteröity alkuperäiskasvilajikkeeksi Norjassa nimellä Tvengsberg ja vuonna 2018 Suomessa nimellä Mustialan Tvengsberg. Ensimmäiset mineraalitutkimukset näyttävät, että Tvengsberg juureisruis sisältää paljon rautaa. Nykyään kaskiruista viljellään jonkin verran Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa, mutta Suomessa sen viljely on erittäin vähäistä.

Tvengsbergin suku liittyy myös Selma Lagerlöfiin. Per Martinin isä Karelius (1895–1982) ja täti suunnittelivat Selma Lagerlöfin kanssa suomalaisten lasten tuomista sodan aikana turvaan Ruotsiin ja Norjaan. Norjaan lapsia ei viety, koska saksalaiset miehittivät Norjan ennen kuin lapsia kuljettanut juna sinne pääsi. Täti nosti pankista norjalaisten sotalapsille keräämät rahat ja kuljetti ne turvaan ajaen pieniä hiekkatietä suomalaismetsien halki Norjasta Ruotsiin.

